

نگاهی به زندگی و آثار قوام الدین شیرازی (معمار مسجد گوهرشاد)

معمار آبی ماندگار

طیان یعنی گچ کار، اهل فنی که پس از ساخت بنا نقش و نگار دیوارها با اوست. عنوانی که در انتهای نام قوام الدین شیرازی معمار به نام دوره تیموری آمده است اما می توان گفت بیشتر از اینکه معرف حرفه ی او باشد، عنوان کوتاهی است که نمی تواند به کمال آنچه قوام الدین بود را شرح دهد. «قوام الدین بن زین الدین شیرازی الطیان» یکی از معروفترین معمارهای عهد تیموری از اهالی شیراز بود که آوازه هنرش تا هرات نیز رسیده بود و همین نام آوازه باعث شد که به عنوان معمار مسجد گوهرشاد حرم مطهر رضوی انتخاب شود. مسجدی که یکی از بناهای معروف معماری اسلامی در جهان است و گنبد لاجوردی آن در خاطره اهالی خراسان یکی از آبی های ماندگار است. هر چند ما این بنا را به خوبی می شناسیم اما معمار هنرمند او در بین ما چندان شناخته شده نیست.

معماری مبتکر و خلاق

می گویند قوام یکی از معروفترین معماران دوره خود بوده است و در دوره تیموری تنها هنرمند معماری است که نامش در کتب تاریخی ثبت شده است و حافظ ابرو، مورخ دوره تیموری، وی را سرآمد معماران عصر می داند. اگر نام قوام الدین را در بین منابع معماری جستجو کنید متوجه می شوید که به او جز معمار رسمی ساز هم می گفتند و درباره اش آمده است که او رسمی ساز و طراح و رسام و معمار دوران شاهرخ تیموری بود. رسمی بندی یکی از انواع روش های کاربردی در معماری سنتی ایران است که با هدف تزیین و پوشش بناها جهت تقسیم سطح سردر، زیرگنبد، ایوان ها و... به اشکالی مانند شمشه، ترنج پاباریک و هفتی تبدیل می شوند و در مراحل بعدی با

تزییناتی همچون کاشی هفت رنگ، کاشی معرق و یا آجر و... پوشیده می شود. کاربردی رسمی انواعی دارد که با توجه به محل اجرای آن می تواند متفاوت باشد. رسمی بندی را می توان یکی از پرکاربردترین کاربردی ها در بناهای اسلامی نامید که دلیل آن سرعت انجام کار نسبت به سایر کاربردی ها از جمله مقرنس است. کاربرد رسمی بندی، یزدی بندی و مقرنس بیشتر در اماکن تاریخی، مذهبی و در مساجد برای تزئین محراب، گنبد، رواق کاسه و ... است و مانند مقرنس جنبه تزیینی دارد.

هنرمندی با آثار شایسته

از آثار ارزنده‌ی او رسمی سازی و طراحی و آرایش تزیینات داخلی و خارجی بناها و مساجد جامع شهرهای هرات و مشهد، از جمله مسجد گوهرشاد است. این بنا که به امر و هزینه گوهرشاد بیگم به پایان رسیده، از نظر معماری سبک خاص خراسانی و تزیین و کاشی کاری و خطاطی از آثار مشهور معماری اسلامی است. تاریخ اتمام بنا ۸۲۱ قمری است و کتیبه زیبای بایسنقر به خط ثلث بر سردر مسجد از این تاریخ حکایت می کند. نام قوام الدین شیرازی در کتیبه کوچکی که بر پایه ایوان مقصوره مسجد گوهرشاد است، دیده می شود و اگر به کمی در متن کتیبه دقیق شوید می توانید بخوانید که چنین نوشته است: «عمل العبد الضعیف الفقیر المحتاج بعنایت الملک الرحمن قوام الدین بن زین الدین شیرازی الطیان». قوام الدین در هنر معماری دست به ابتکاراتی هم زده است و این ابتکارات، به ویژه در استفاده از گچ بری ها و نحوه ساخت ساقه مناره های، مورد توجه استادان این فن قرار گرفته است. یکی دیگر از نکات بسیار ویژه در معماری قوام الدین شیرازی وجود داشته است، توانمندی او در مکان یابی و تطبیق بنا با ساختمان های همجوار بوده است. انتخاب الگوی معماری در مسجد گوهرشاد به گونه ای است که هیچ لطمه ای به جایگاه و موقعیت گنبد مضجع شریف حضرت رضا (ع) وارد نمی کند. در این خصوص آمده است که او که افزون بر معماری، نگاهی خاص به مضجع شریف رضوی داشته است و معتقد بوده هیچ بنایی در اماکن متبرکه، نباید در شکوه و جلال بر آن پیشی بگیرد، پس جلوه بیرونی مسجد گوهرشاد را کم کرد و برای آن، مدخل باشکوهی

در نظر نگرفت تا بنای حرم مطهر و ورودی آن، از نظر معماری، در ترازى بالاتر قرار داشته باشد. گروهی از مورخان عنوان کرده اند که قوام الدین در مشهد، علاوه بر ساخت مسجد گوهرشاد، بر ساخت بنای مدارس پریزاد و «دو در» هم نظارت داشته است.

هنرمندی اهل ارادت

مدرسه غیاثیه در خرگرد خراسان هم احتمالاً از ساختمان های این معمار دوره تیموری است که در تاریخ ۸۴۸ قمری به دستیاری شاگرد خود، استاد غیاث الدین شیرازی به اتمام رسانده و گفته اند که معمار مسجد تایباد خراسان نیز قوام الدین بوده است. در کتیبه موجود در بنای مدرسه غیاثیه خرگرد به طور دقیق ذکر گردیده که این بنا توسط استاد قوام الدین شروع شده اما به دلیل مرگ در انتها غیاث الدین آن را به اتمام رسانیده است. در کتیبه ای در ایوان جنوبی بنا آمده است: «بنت هذه المدرسة المباركة الغياثية على يد العبد المرحوم استاد قوام الدین شیرازی و تمت بعمل العبد استاد غیاث الدین شیرازی». در پایان این کتیبه تاریخ آن آمده است: ۸۴۶ قمری. استاد قوام الدین چند سال پیش از این تاریخ در گذشته بود. فصیح خوافی (۷۷۷-۸۴۵ ق) به گفته صاحب «حبیب السیر» او در علم نجوم نیز مهارت داشته است.